

ÇAĞDAŞ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR TASARIM ÖGESİ OLARAK TÜRK KİLİM MOTİFLERİNİN YORUMLANMASI

Amara Köprülü^{1*}, L. N. Ece Arıburun Kırca²

¹Master's Student, Istanbul Technical University, International Master of Interior Architectural Design (IMIAD), TURKEY, amara@gonyetasarim.com

²Instr.Dr. Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Department of Industrial Design, TURKEY, arıburun@itu.edu.tr

*Corresponding author

Abstract

INTERPRETATION OF TURKISH KILIM MOTIFS AS A CONTEMPORARY AND SUSTAINABLE DESIGN ELEMENT

The Turkish culture stretching from Central Asia to the present has an accumulation of approximately seven thousand years. Turkish culture has been influenced by the cultures it has communicated with such as Indian, Hittite, Chinese, Arab, Hellenic, and Iranian throughout history and has continued its existence by differentiating among Turkish societies. The values from the folk culture of the Turks, who settled in Anatolia about two thousand years ago, combined with the cultural heritage of Anatolia's thousands of years old civilizations to form a rich mosaic. Especially, traditional handicrafts have maintained both its existence and its essence by layering with the new information added on the common cultural memory from the past. Like all documents that have survived from history, rugs, a type of weaving from traditional handicrafts, show the feature of reflecting the social, aesthetic, and economic criteria of the historical process they are woven. Rug, reflecting the position of the weaver or the individual/family who will touch his name among the people, their wishes and expectations for the future, has become a living, an entity to be the subject of semantic transfer rather than a daily object. Cultural transfer with rugs is ensured by the motifs woven on it and the compositions formed by the motifs. Considering this feature, motifs are a part of cultural semiotics. Many studies have been carried out on Anatolian-Turkish rug motifs. Within the scope of this study, primarily the general history of carpets and rugs, rug motifs and motifs as cultural semiotics are examined, then the researches and studies on how rug motifs can be interpreted as a contemporary and sustainable design element by preserving their meaning through an interior space example are emphasized. Finally, with the motifs handled with an innovative approach, a personalized design has been developed in which the user is included in the design process in accordance with the co-design principle in a space whose concept was designed by Gönye Proje Tasarım, an Istanbul-based design office.

Keywords: Carpet, Rug, Turkish Rug Motifs, Sustainable Culture, User-Oriented Design

Özet

Orta Asya'dan günümüze uzanan Türk kültürü yaklaşık yedi bin yıllık birikime sahiptir. Türk kültürü tarih boyunca Hint, Hitit, Çin, Arap, Helen ve İran gibi iletişim kurduğu kültürlerden etkilenmiş ve Türk toplumları arasında farklılaşarak varlığını sürdürmüştür. Yaklaşık iki bin yıl önce Anadolu'ya yerleşen Türklerin halk kültüründen gelen değerleri Anadolu'nun binlerce yıllık uygarlıklarının kültür mirasıyla birleşerek zengin bir mozaik oluşturmuştur. Özellikle geleneksel el sanatları, geçmişten gelen ortak kültürel hafızanın üzerine eklenen yeni bilgilerle katmanlaşarak hem varlığını hem de özünü sürdürmüştür. Tarihten bugüne kalan bütün belgeler gibi, geleneksel el sanatlarından bir dokuma türü olan kilimler de dokunduğu tarihsel sürecin sosyal, estetik, ekonomik kriterlerini yansıtmaya özelliği gösterir. Kilim, dokuyanın ya da adına dokunacak olan bireyin/ailenin halk arasındaki konumunu, geleceğe dair isteklerini ve beklentilerini yansıtarak gündelik bir obje olmaktan çıkmış, yaşayan, semantik aktarıma özne olacak bir varlık halini almıştır. Kilimlerle kültür

aktarımı, üzerine dokunmuş olan motifler ve motiflerin oluşturduğu kompozisyonlarla sağlanır. Bu özelliği düşünüldüğünde motifler kültürel semiyotiğin bir parçasıdır. Anadolu-Türk kilim motifleri ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında öncelikle; halı ve kilimin genel tarihçesi, kilim motifleri ve kültürel göstergebilim olarak motifler incelenmiş, sonrasında kilim motiflerinin, anlamlarını koruyarak çağdaş ve sürdürülebilir bir tasarım ögesi olarak iç mekan örnekleme üzerinden nasıl yorumlanabileceğine dair yapılan araştırmalar ve çalışmalar üzerinde durulmuştur. Son olarak, yenilikçi bir yaklaşımla ele alınan motifler ile, İstanbul merkezli bir tasarım ofisi olan Gönye Proje Tasarım'ın konseptini tasarladığı bir mekanda, co-design (birlikte tasarım) prensibine uygun olarak kullanıcının tasarım sürecine dahil edildiği, kişiselleştirilmiş bir tasarım kurgusu örnekleme ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Halı, Kilim, Türk Kilim Motifleri, Sürdürülebilir Kültür, Kullanıcı Odaklı Tasarım

1 GİRİŞ

Geçmişten bugüne, Türk halı ve düz dokumaları, bir nesilden diğerine aktararak fethedilen coğrafyalardaki kültürlerle katmanlaşmış ve günümüze ulaşmıştır. Anadolu'da, halı ve düz dokuma yaygın dokumak bir gelenektir. Deniz (2005), bu geleneğin Orta Asya'dan bu yana devam etmekte olduğunu, aynı geleneğin Asya'da bulunan diğer Türk Devletlerinde de görüldüğünü belirtmektedir. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarıyla Asya'daki Türk Devletlerinin halı ve düz dokuma yaygıları, malzeme, renk, teknik ve motif açısından birbiriyle benzerlik göstermektedir (Deniz, 2005). Bu benzerlikler anlamlarda da görülmekte ve şekilsel farklılıklara rağmen *tözlerini* (kök, temel) koruduğu anlaşılmaktadır. Bu yönüyle dokumaların Türk kültürünün zenginliğini yansıttığı söylenebilir.

Halı ve kilim, *cicim*, *zili*, *sumak* gibi düz dokumalar anlamlarını üzerlerinde yer alan motifler ve onların oluşturduğu kompozisyonlardan almaktadır. Bu motiflerle topluluklar çevrelerinde gördüğü pastoral öğeleri, yaşayış tarzlarını, güçlü yanlarını ve gelecek beklentilerini yansıtmışlardır. Yönetimler, erklerini belirtmek ve kendi topluluklarını birleştirmek amacıyla seçtikleri totemler ve bu totemleri yansıtan damgalar bulundurmışlardır. Bu totemler yani semboller, gündelik hayatın parçası olan halı ve düz dokumalara da işlenmiştir.

Yönetimlerin yanı sıra hanelerin de kendi kullandıkları halılarda kendi yaşantılarını ve beklentilerini yansıtmışlardır. Asya'dan Anadolu'ya, erkeklerin daha çok ağır işlerle uğraştığı zamanlardan bu yana evi çekip çeviren kadınların dokumacılığı nesilden nesile aktardığı gözlenmektedir. Oyman (2019) Anadolu kilimlerinde bezeli sembolik anlamların çeşitliliğine ve içeriğine dair görüşlerini paylaşmıştır:

"Anadolu kilimlerinde yer alan semboller aynı zamanda bir iletişim aracı olmuş, soyut, söylenemeyen, anlatılamayan duygu ve düşüncelerin dolaylı anlatımı haline dönüşmüştür. Bereket, nazar, uğur, büyü, aşk, evlilik, sevgi, birlik, beraberlik, doğurganlık, ölüm, güç, şifa, korku, korunma, evren, sonsuzluk, devamlılık, aydınlık, temizlik, mutluluk, ibadet, cennet, hastalık, acı gibi soyut kavramların yer aldığı bu kilimler, hayvan, bitki, ağaç, nesne, insan ve doğa sembolizmini içermektedir" (Oyman, 2019).

Zengin çeşitlilikte karşılaşılan bu motifleri, içerdikleri anlam yüklü iletilerden dolayı kültürel bir gösterge olarak ele almak çok mümkündür. Kültürel semiyotik (göstergebilim) olarak motifler incelendiğinde yaşatılması gereken öz değerleri ortaya çıkmaktadır. Günümüzde kilim motiflerini, kültürel değerlerini kaybetmeden günümüze adapte eden ve sürdürülebilir bir tasarım ögesi haline getiren farklı ölçeklerde çeşitli tasarım çalışmaları yapılmaktadır.

Bu çalışmanın temel hedefi bahsi geçen örnekleme üzerinden kilim desenlerinin günümüz nesne ve iç mekanlarına uyarlanmasını araştırmaktır. Çalışmaya kilim motifleri ile ilgili tarihçe, tanım ve kavramlar üzerine literatür taraması yapılarak başlanmıştır. Daha sonra, kilim motiflerinin iç mekan objelerinde ve sanatta yorumlanması örnekleri incelenmiştir. Son olarak, birlikte tasarım (co-design) prensibine uygun olarak, kullanıcının kendi karakterine en uygun motifleri seçmesini ve böylece tasarım sürecine dahil olmasını sağlayan bir dijital uygulama tasarlanmıştır. Bu uygulama ile seçilmiş motifler, İstanbul merkezli bir tasarım ofisi olan Gönye Proje Tasarım'ın tasarladığı iç mekanlardan seçilmiş konseptli bazı yatak odalarında, tasarıma uygun örüntüler oluşturularak uygulanmıştır. Çalışma uygulama örnekleme üzerinden kilim desenlerinin güncel nesnelere ve iç mekanlara yansımalarını incelemektedir.

2 KONU İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ARKA PLAN

2.1 Türk Kültüründe Dokumacılık: Halı ve Kilim

Türk kültüründe halı ve kilim dokuma oldukça eskiden gelen bir gelenektir ve günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Kökenlerine değinmeden önce, halı ve kilimin arasındaki fark ve neden birlikte ele alındıkları belirtmek iyi olabilir: En temel fark olarak halı, düğümlü bir dokuma iken kilim, düz dokuma yaygı türlerindedir. Düz dokuma türlerinde kilime ek olarak cicim, zili ve sumak da görülmektedir. Tarihi kaynaklar incelendiğinde Orta Asya'da yaşayan Türklerin halıyı gündelik hayatlarında birçok amaç için kullandıkları görülmüştür. Halı Orta Asya'da, günümüz ev dekorasyon ürünü algısının ötesinde, soğuktan ve nemden korunmak için çadırların duvarlarına asılmış, toprağa serilmiş, hatta taht örtüsü olarak kullanılmıştır. Deniz (2005), "Çin kaynaklarından, Türkistan ve Hazar Denizi'nin batısındaki Oğuz Elleri'nde halı dokunduğunu, Oğuzlar / Türkmenlerin İslâmiyetten önce 51-428'deki Arşaklılar çağı ve sonrasında, halı dokuduklarını ve törenlerde halı kullandıklarını, Dede Korkut Oğuznameleri'den öğrendiğimizi," aktarır.

Göçlerle birlikte Türkler, gittikleri topraklarda yaşayan kültürlerle iletişim kurmuş, karşılıklı kültür alışverişinde bulunmuştur. Bu şekilde halı ve düz dokuma gelişmiş ve gelişirken Orta Asya'dan gelen temellerini korumuştur. Anadolu Selçuklu döneminden bugüne, yıkımlar ve halının zamana karşı dirayetsiz yapısı nedeniyle pek fazla halı kalmamıştır. Bugüne kalan halıların bazıları, İstanbul'da bulunan Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde yer almaktadır. Osmanlı döneminde de halı yaygın olarak kullanılmış ve dokunmuştur. Asya'dan başlayan ve Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde de halıcılığın kimliğini korumak ve geliştirmek amacıyla, Topkapı Sarayı'nda, Dolmabahçe Sarayı'nda ve Yıldız Sarayı'nda, her zaman en üst düzeyde projelerin hazırlanmış bulunduğu bilinmektedir (Küçükerman,1997). Saray halılarından en öne çıkanlar Hereke halılarıdır. İlk olarak saray ve çevresi için halı ve ipek dokumalar üreten fabrikada üretilen halılar zamanla çok geniş bir bölgeye yayılmış ve Anadolu'nun diğer geleneksel halıcılık merkezlerinde de etkisini göstermiştir (Demirarslan, 2020).

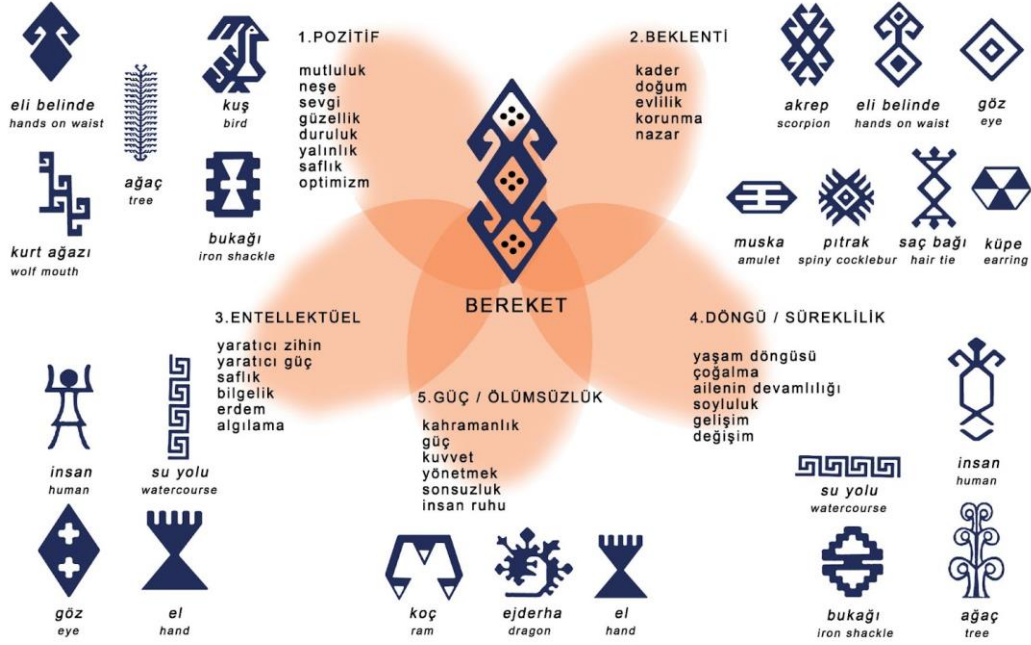
Günümüzde halı ve kilim dokuma, yörelere özgü farklılıklarıyla Anadolu'da hala devam eden bir gelenektir. İç Anadolu'da Kayseri, Nevşehir; Ege Bölgesi'nde Gördes, Milas, Demirci, Uşak; Marmara Bölgesi'nde Yağcıbedir, Bursa, Kocaeli; Doğu Anadolu'da Ardahan, Kars; Akdeniz Bölgesi'nde Isparta halıları ile bilinmektedir.

2.2 Kilim Motifleri

Halı ve düz dokumalar görsel olarak incelendiğinde, anlamlı birimlerden oluşturulmuş kompozisyonlar olduğu söylenebilir. Bu birimler için en yaygın olarak motif kelimesi kullanılmaktadır. Türk halı ve düz dokuma sanatında motif, Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre "Yan yana gelerek bir bezeme işini oluşturan ve kendi başlarına bir birlik olan öğelerden her biridir" (Url-1). Karataş (2013) Türk halı ve düz dokuma sanatıyla ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacıların genellikle Fransızca'dan ses ve şekilce değişmeden dilimize giren motif terimini tercih ettiğini belirtir. Ancak, Anadolu Türk halı ve düz dokuma sanatının icra edildiği yörelerde bu kavram için halk arasında en yaygın kullanılan terimin *yanış* olduğunun tespit edildiğini eklemektedir (Karataş, 2013). Buna göre, halılarda bulunan en temel birim yanış (motif), birkaç yanışın bir araya gelerek oluşturduğu örüntü desen, tüm desenlerin halıda oluşturduğu bütün kompozisyon olarak isimlendirilebilir. Bu yazı kapsamında temel birimler için motif kelimesi kullanılmaktadır.

Motiflerin içeriği ve çeşitliliği hakkında çeşitli söylemler mevcuttur. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında en çok geometrik karakterli motifler, bitki desenleri, insanların çevrelerinde gördüğü bitki, eşya ve hayvan tasvirleri ile geleneklere bağlı motifler ve dinî semboller kullanılır (Deniz, 2005). Tüm motifler hayvansal motifler, bitkisel motifler, geometrik motifler, karışık motifler ve simgesel motifler olarak gruplandırılabilirdiği gibi, benzer anlam gruplarının altında da sınıflandırılabilir. Şekil 1'de görülen gruplandırma motiflerin anlamlarına göre yapılmış olup, seçili motifler bereket motifi altında toplanmıştır.

En çok kullanılan hayvan motifi kuş motifi olmakla birlikte, ejder, akrep, yılan, kurtağzı, kurt izi ve böcek motifleri de dokuyucu tarafından dokumalara işlenmiştir (Gümüş, 2015). Bitkisel motiflere ağaç, yaprak, çiçek ve meyveler; geometrik motiflere üçgen, dörtgen, dikdörtgen ve eşkenar dörtgen; karışık motiflere madalyon, rozet, çengel, sütun yazı, harf, vazo ve simgesel motiflere kuş, hayat ağacı, el, tarak, ibrik, eli belinde, koç, bukağı, pıtrak örnektir. Görüldüğü üzere bazı motifler temsil ettikleri imge (gösterge) bakımından sınıflandırılmalarına ek olarak, simgesel anlamlara da sahiplerdir. Motifleri değerli kılan da bu özellikleridir. Çünkü motifler dokuyan kişinin kendi duyguları ve durumları ya da ait oldukları toplumun yaşayış biçimine göre anlam kazanır. Bir başka deyişle motifler, ait oldukları kültürün aynasıdır. "Bir bölgenin coğrafi koşulları, hayvanlar, bitki örtüsü vb. unsurlar motif biçimlerinin oluşmasında etkili olmaktadır. Değişik coğrafyalarda yaşam sürmüş bir toplum çok kültürlülüğü motiflerine de yansır. Her motif bambaşka bir anlam yüküdür ve yaşanmışlık izleri taşır" (Cebeci, 2018).

Şekil 1: Bereket motifi altında 5 grupta toplanan motifler (2022 yılı kişisel çalışma)

2.3 Kültürel Semiyotik Olarak Motif

Semiyotik, anlam itibarıyla göstergebilim, işaretlerin incelenmesidir. “Semiyotik ya da diğer adıyla semiyoloji, simge, sembol ve işaretlerin yorumlanmasını, üretilmesini veya işaretleri anlama süreçlerini içeren bütün faktörlerin sistematik bir şekilde incelenmesine dayanan bir bilim dalıdır” (Oyman, 2019). Sembol kelimesi Fransızca olup, Türkçe karşılığı simgedir. Türk Dil Kurumu’na göre simge; duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne veya işaret, timsal, sembol olarak tanımlanmaktadır. Simgeler toplumlar tarafından, insan düşüncesini ve ideolojileri somutlaştırmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla yüzyıllardır kullanılmaktadır. “Düşüncenin, görsel olarak ifade edilmesidir. Dolayısıyla, geçmişte yaşamış toplumların, nasıl ve ne şekilde düşündüklerini anlamak için, onların hangi sembolleri kullandıkları ve bu sembollere ne gibi anlamlar yüklediklerine de bakılması gerekir” (Floriotti, 2015).

“İnsanların toplumsal hayat içerisinde kullandıkları iletişim dizgeleri o toplumda üzerinde uzlaşılan anlamlı unsurlardan (sözcük, nesne, hareket, şekil, durum, olay vb.) oluşur. İşte bu unsurlara gösterge adı verilmektedir” (Karataş, 2017). Kilim motifleri, gösterge olarak doğa, hayvanlar, geometrik şekiller, insan ve eşya tasvirlerinden oluşsalar dahi, algılanan ilk anlamlarından öte, dokuyucunun yaşantısından izler taşır. Örneğin bukakağı (atların ayaklarına takılan zincir), temel anlamıyla düşünüldüğünde kişisel bir iz taşımazken, dokuyan kişinin yeni evlendiği ve aile bağının hiç bozulmasını istemediği simgesel anlamıyla düşünüldüğünde dokuyan kişinin yaşantısı ve duyguları hakkında bilgi aktarır. Böylece en temel biriminden en büyüğüne; motifler, desenler ve kompozisyonlar dokuyan kişiden bir ileti taşır. Bu ileti paketi olma özellikleri sayesinde dokumalar daha çok değer kazanır. Fakat bu nokta karşımıza önemli bir sorun çıkmaktadır. Motifler genel anlamlarını korusalar dahi, dokuyan kişi ya da yöreye göre farklı ya da yan anlamlar barındırabilir. “Motiflerin bazıları içinde yaşadığımız toplumda anlam bulmuştur, bazıları her kültürde aynı anlama gelir, bazıları ise sadece kişisel bir anlam taşır” (Oyman, 2019). Bununla birlikte, binlerce yıllık bir geçmişi olan ve üretildiği her toplumda çok çeşitli renk, şekil ve ad farklılıklarına sahip olan yanışların bir gösterge olarak özelliklerini ortaya koyabilmek çok zordur. Bu zorluğun en önemli nedenleri şunlardır; yanışlardaki biçim çeşitliliği, yanışlardaki “soyut form” veya “tanımsız figürler”, her yanışın neyi simgelediğinin bilinemeyişi, yanışların üretilme amacı ve anlamı konusundaki belirsizlikler, yanış şekil ve adlarının (gösteren ve gönderenler) yöreden yöreye değişiklik göstermesi vb. sayılabilir (Karataş, 2017). Buradan anlaşılacağı gibi, bazı kilim motiflerinin anlamı günümüze kadar net bir şekilde ulaşabilmişken, bazıları ise doğru yorumlamak oldukça zordur. Bu nedenle, konu üzerine birçok araştırma yapılmasına rağmen keşfedilmeyi bekleyen daha nice iletiler vardır.

3 MOTİFLERİN KULLANILDIĞI ÇAĞDAŞ ÖRNEKLER

3.1 Markalaşma ve Sembolizm

Sözsüz iletişimin vazgeçilmezi olarak gösterge kullanımı günümüzde de gündelik hayatın önemli bir parçasıdır. Grafik tasarımda en çok kullanılan kavramlar damga, arma, ikon, amblem, işaret, sembol ve logo olarak sıralanabilir. Trafik işaretleri, kamusal alanda kullanılan semboller, mesajlaşmada duygu ve durum belirtmede kullanılan emojiler ve markaların kimliğini oluşturan logolar, günümüzde ne kadar çok göstergelerle çevrili olduğumuzu kanıtlar niteliktedir. Bu göstergelerin çoğu küreseldir ve tüm toplumlar aynı anlamları algılar. Kilim motifleri ise ait olduğu toplum için manası olan simgelerdir. Kuşaklar boyu bu simgelerin nesilden nesle aktararak anlamlarının korunması, yani sürdürülebilirliklerinin sağlanması, toplumdaki kültürel sürekliliğin sağlanırlığı bakımından önemli bir konudur. Sürdürülebilirlik açısından düşünüldüğünde kilim motiflerinin dönüştürülmesi ya da aktarılması, ait oldukları toplumda farkındalık yaratarak daha yaygın kullanımının sağlanması ve yanı sıra yeni tasarımların geliştirilmesinin teşviki ile mümkün olacaktır.

Temelde incelendiğinde, gösterge kullanımının amaçlarının geçmişten günümüze pek değişmediği gözlenmektedir. Örneğin geçmişte devletler, güçlerini göstermek amacıyla çeşitli kuş türlerini kendilerine arma olarak kullanmışlardır. Bu şekilde o kuşun sahip olduğu olumlu özellikler, devlete yüklenmiş olur. Günümüz kapitalist toplumlarında markalaşan firmalar da kendilerini tanımlaması için logolarını anlamlı simgelerden seçmektedir. Yozgat (2019) incelemesinde günümüzde Türk kökenli bazı markaların logo tasarımlarında kültürel sembollerin kullanıldığını belirtir.

SEMBOL	ANLAMI	MARKA	LOGO
Yaban Kazı	Çoğu canlının nefer alamayacağı kadar yükseklerde uçabilen bu kuş ile havada uçuş kabiliyetini vurgulamaktadır.	Türk Hava Yolları	
Hitit Güneş Kursu	Anadolu topraklarında kurulmuş olan Hitit Uygarlığı'na ait sembol güneşi simgelemektedir.	Eti	
Kanatlı At	Mitolojik bir varlık olan bu at çok iyi uçuşuyla bilinmektedir.	Pegasus	
4 Daire	Pamuktan üretilen doğal ve sağlıklı kumaşlara sahip olduğu anlatılmaktadır.	Koton	
Dikdörtgen	Şekil alabilen çeliği ve müşterilerin memnuniyetini simgelemektedir.	Arçelik	
Başak	Ziraatçiliği sembolize etmektedir.	Ziraat Bankası	
Kurt	Türk kültürünün kökenine vurgu yapılmaktadır.	Petrol Ofisi	

Tablo 1: Bazı semboller ve anlamları (Yozgat, 2019:70'ten uyarlanarak genişletilmiştir)

Tabloda görüldüğü üzere bazı markalar yerel kültürden gelen simgeleri kimlikleştirirken, bazı markalar daha küresel çapta karşılığı olan simgeleri tercih etmiştir. Burada seçim, markanın kimlik tanımıyla ilişkilidir.

Butter ve Krippendorff (1984), anlam, söylem ve işlev arasındaki karşılıklı etkileşimsel ilişkiyi tarif ederken ayrı bir girdi olarak tasarımın önemini vurgular. "Tasarım, en geniş anlamıyla, insan ihtiyaçlarına hizmet edecek bilinçli formlar yaratmaktır. Muhtemelen bugün tasarımdaki en dikkate değer gelişme, tasarımda daha geniş kapsamın kanıtı olarak, bilişsel anlamlara, sembolik işlevlere ve biçimin kültürel tarihlerine olan ilgisidir," (Butter ve Krippendorff, 1984). Bu kapsamda motiflerin daha yaygın ve bilinçli olarak kullanılması için onları birer ürün olarak değerlendirebiliriz. Günümüz tüketim toplumunda bireylerin ürünlerden beklentisini iyi analiz etmek gerekir. "Günümüzde insanlar nesnelere fiziksel özelliklerine tepki vermedikleri bir dönemde yaşamaktadırlar. Kullanıcıların ürünlerin kendileri için ne anlama geldiğini düşündükleri kabul edilir" (Narter, 2022). Buradan anlaşılacağı üzere, kullanıcılar seçtikleri ürünün formundan çok, onlar için ne ifade ettiğine önem vermektedir. Özellikle kişiselleştirebilecekleri ürünler yaratmak, ürünü hem sahiplenmelerini hem de anlamlarını çok hızlı bir şekilde öğrenmelerini sağlar. Günümüzde kilim motiflerinin

nasıl yorumlanabileceğine dair yapılan birçok çalışma vardır. Bunlardan ahşap mobilya süslemeciliği, moda tasarımı ve seramik tabaklar üzerine olan denemeler, günlük hayatta en çok kullandığımız ürünler üzerine çalışmalar sergilediği için bu yazıda örnek olarak ele alınmıştır.

3.2 Kilim Motiflerinin İç Mekan Ögesi Olarak Kullanıldığı Çağdaş Örnekler

Türk kilim motiflerinin mobilya süslemeciliğinde kullanımı yaygın değildir. Dizel ve Özkaya (2019), bazı motiflerin marketri ya da *marküteri* (kakmacılık) tekniği ile ahşap yüzeylere uygulanması yoluyla özgün Türk mobilyası üretimi sağlanması üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmalarında taşın, tahtanın veya maddenin bazı parçalarını oyarak, oyulan yere daha kıymetli bir başka madde veya maddeden parçalar kesip gömmek yoluyla yapılan süsleme işlerine kakma ve bu işi yapana kakmacı tanımlamalarına değinirler (Dizel ve Özkaya, 2019: 263).

Pamukkale Üniversitesi Denizli Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu Mobilya ve Dekorasyon Programı öğrencileri tarafından mobilya atölyesinde farklı zamanlarda gerçekleştirilen çalışmalarda kilim motiflerinden eli belinde, yıldız, su yolu, bukağı ve kurt ağzı motifleri ahşap eşyalar üzerine işlenmiştir. Bu çalışmalardan bazı örnekler Şekil 2'de yer verilmiştir. Kilim motiflerinin kakmacılık ile ahşap mobilyalara işlenmesi, örneğine sık rastlanmayan bir çalışma ve özgünlük ortaya koymuştur. Yapım kolaylığı sayesinde daha birçok yeni tasarımın geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

Şekil 2. Kaplama ile Kakma tekniğiyle yıldız, bukağı ve kurt ağzı motifli mücevher kutusu uygulaması [solda] ve Kakma tekniğiyle sekiz köşeli yıldız motifli zigon sehpa uygulaması [sağda] (Dizel ve Özkaya, 2019: 275-276).

Seramik, yüzyıllardır çeşitli amaçlarla kullanılan ve gelecekte de kullanılmaya devam edecek bir malzemedir. Okumuş'a (2017) göre, günümüzde hammaddelerin çeşitlilik ve teknik özelliklerine bağlı olarak şekillendirme, dekorlama, sırlama ve pişirme aşamalarında gelişmiş teknolojilerle üretilen ve yaygın bir kullanım alanına sahip olan seramik ürünler, geleceğin de vazgeçilmez bir malzemesi konumunda olacaktır. Mimaride, müzik aleti yapımında, mühendislikte ve savunma teknolojilerinde kullanılmasının yanı sıra sofraya ürünleri, vazo ve avize gibi gündelik hayatın vazgeçilmez ev eşyaları olarak oldukça yaygın kullanılmaktadır.

Anadolu Kilim Motiflerinin Sofra Seramiklerine Yansımaları (2021) adlı çalışmada, kilim motiflerinin sürdürülebilirliğini sağlamak ve özgün seramik tasarımları yaratarak Türkiye'nin dünya piyasasında rekabet gücünü artırmanın hedeflendiği belirtilmektedir. Erzincan vd. (2021) aktarımında yer aldığı üzere tasarımlarda merkezi kompozisyon anlayışının yanında, açık kompozisyon veya kesit almaya dönük bir yaklaşım sergilenmiş ve bu yol ile özgün ürünler oluşturulmuştur. Araştırma kapsamında oluşturulan özgün dekor tasarımları hikâyeleştirilerek anlamsal bakımından ürünlere derinlik kazandırılmaya çalışılmıştır" (Erzincan vd., 2021: 127). Çalışmada yer alan Keramika firmasının kilim motifleri tasarımları özel seri arşivinden ürün örnekleri Şekil 3'te görülebilir.

Şekil 3. Ejder, pıtrak, bereket motiflerinden esinlenen tasarım [solda] ve Suyolu, göz, muska, koç boynuzu, yılan, çengel motiflerinden esinlenen tasarım [sağda] (Erzincan vd., 2021: 150-157).

Geleneksel motiflerin güncel nesnelere uyarlanarak iki ve üç boyutlu tasarımlar yapılması özellikle son dönemlerde çeşitli kesimler tarafından kullanılan bir olgudur. Günümüzde Anadolu-Türk kilim motifleri Rifat Özbek, Atıl Kutoğlu ve Omar Baban gibi isimler tarafından lüks tüketim ürünlerinde yerini bulmaktadır. Şekil 4'te Omar Baban'ın 2023 yılına ait Alel Koleksiyonu'ndan etnik desenli seramik tabak ve abajur tasarımı yer almaktadır. Orta Doğu ve Anadolu coğrafyalarının etnik tasarımlarını yorumlayarak çağdaş ürünler sunan Omar Baban'ın çalışmalarındaki motif kullanımı, sürdürülebilir bir tasarım ögesi olarak motiflerin günümüze nasıl uyarlanabileceğine dair örnekler arasında sayılabilir. Baban'ın doymun renklerle yorumladığı geleneksel motifler, yeni geometrik dizilimlerle güncel nesnelere üzerinde iki boyutlu grafik baskılardan oluşmaktadır. Alel koleksiyonu ile ilgili tasarımcıdan alınan bilgiye göre; *karakterini, sonsuz çeşitliliğe sahip Anadolu Kilim motiflerinden, adını ise genlerin karakteristik özelliklerini kodlayan ve taşıdığı farklı kodlarla farklı özelliklerin ortaya çıkmasını sağlayan alel gen'den alan Alel koleksiyonu, Anadolu'nun kültürel kilim motiflerini sırt altına çini uygulamasıyla her bir ürünün elde yapıma eşsizliğini numaralandırılarak, sınırlı sayıda sunuyor* (kişisel görüşme, 2023)."

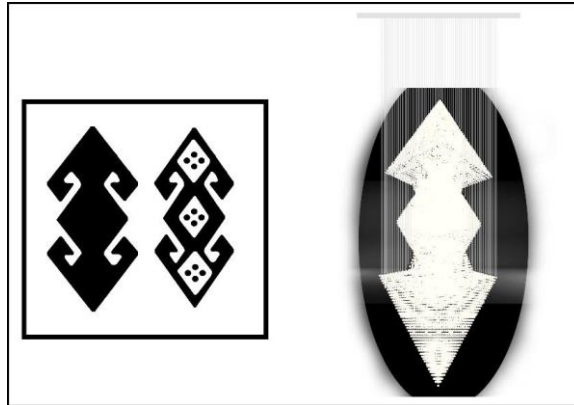

Şekil 4. Pıtrak, kurt ağzı ve akrep motifi içeren seramik tabak [solda] ve Bukağı ve koç motiflerinden esinlenen abajur [sağda] (Omar Baban Arşivi, 2023)

Kilim motiflerinden esinlenilerek tasarlanan ve günümüz iç mekanlarında kullanılan bu tasarımlar, motiflerin renk, desen ve kompozisyon bakımından ne kadar çeşitli bir tasarım imkânı sunduğunu göstermektedir. Gerek yemek takımları gerekse dekoratif amaçlı üretilebilecek bu tasarımlar sayesinde kilim motifleri, yaygın kullanılabilir bir endüstriyel ürün ve iç mekan dokusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3 IMIAD Projesi Kapsamında Tasarlanan Örnekler

İstanbul Teknik Üniversitesi İç Mimarî Tasarım Uluslararası Yüksek Lisans Programı (IMIAD) 2021-2022 Güz dönemi IMT 501 İç Mimarî Proje I dersi kapsamında "Kültürel Değerleri Tasarım Yoluyla Sürdürmek" başlığı altında yapılan çalışmada kilim motifleri ele alınmış; günümüze adaptasyonu, sürdürülebilirliği, deneyim haline getirilmesi ve kültür turizmi açısından ülkemize kazandırılması adına mimari, iç mekân ve ürün ölçeğinde çalışmalar yapılmıştır. Şekil 5'te proje için seçili iç mekânı yönelik bereket motifinden esinlenilerek tasarlanmış LED aydınlatmalı kristal avize görülmektedir. Günümüzde birçok örneği olan bu tip sarkıt avizelerin sadece biçim olarak değil, anlam yüklü bir objeye dönüşümünün sağlanması, iç mekân dekorasyonunda özgünleşmiş ve kimlik kazanmış bir atmosfer yaratmaktadır.

Şekil 5. Suyolu, küpe, saç bağı, pıtrak motiflerinden esinlenen sarkıt aydınlatma tasarımı, 2022

Şekil 6'da görüldüğü üzere proje kapsamında seramik tabak, kupa, bardak altlıkları, mumluk, bez çanta, dövme ve çıkartmalar, not defteri, ayraç, mücevher, 3 boyutlu yazıcı ile oluşturulmuş duvar dekorasyon

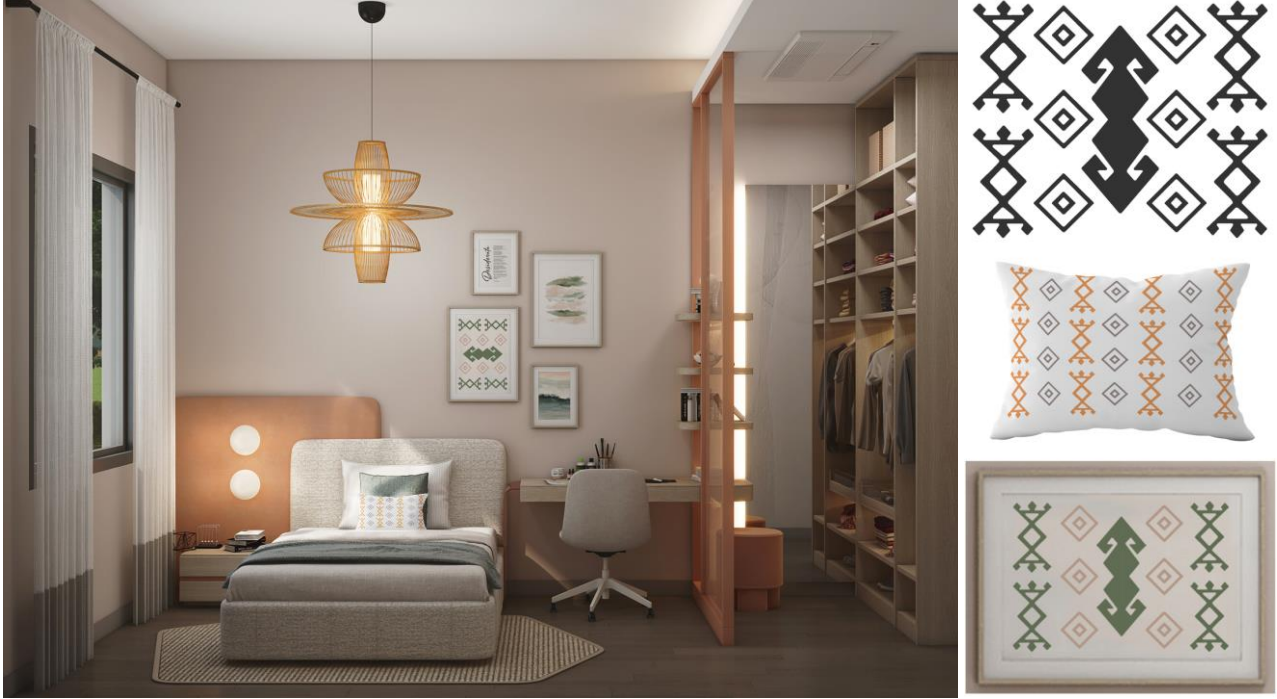
Şekil 7. Dijital motif seçim uygulaması arayüz taslak çalışması,2023

4.2 Gönve Proje Tasarım Merkezi'nin Yürüttüğü Projelerdeki Konsept Odalar için Tasarlanan Türk Motifi Uygulama Çalışmaları

Gönve Proje Tasarım Ofisi'nde, motiflerin günümüz iç mekan tasarımlarında sürdürülebilirliği üzerine yapılan çalışmanın teorisi bir adım öteye taşınmaktadır. Seçilen kullanıcı konsepti oluşturulmuş odalarda, kişinin karakterine göre dijital uygulama yardımıyla seçebileceği motifler kullanılarak, odadaki bazı eşya ya da kaplama malzemesi yüzeylerinde desenler oluşturulmuştur.

Şekil 8'de yoga yapan, sanatçı ruhlu ve üretmeyi seven bir genç kız odası için motiflerle yapılan tablo tasarımı görülmektedir. Bu tasarımda uygulama kullanılarak saç bağı, göz ve eli belinde motiflerinin seçilmesi hedeflenmiştir. Saç bağı motifi doğum ve çoğalmayı sembolize eder (Url-2). Bu motif, entelektüel algıyı sembolize eden göz ile birlikte spiritüel bir yaklaşım kazanmaktadır. 3. çember için seçilen eli belinde motifi, dişliliğin sembolü olmakla birlikte mutluluk ve neşeyi de sembolize eder.

Şekil 9'daki konseptli ebeveyn yatak odada, doğa ile iç içe olmayı severken bir yandan şehirden uzaklaşmak istemeyen, sofistike bir çift yaşamaktadır. Egzotizmin ve koyu renk tonlarının sert malzemeler ile birleştiği bu oda için dijital uygulamada kurt ağzı, el (yumruk) ve akrep motiflerinin seçilmesi hedeflenmiştir. Bu motiflerden oluşan örüntü yatak başı duvar kaplamasının bir bölümünde dikey hattı vurgulayacak şekilde tasarlanmıştır. İyimserlik ve korunmanın simgesi olan kurt karanlıkta iyi görebilmesi nedeniyle ışığı ve güneşi sembolize ederken el motifi, kuvvet, kudret ve hükmetme gücünü simgelemektedir (Url-2). Akrep motifi, kendine dokunan canlılara ölüm getirmesi sebebiyle kötülüklerden korunmak için kullanılmaktadır.

Şekil 8. Saçbağı, göz ve eli belinde motifleri kullanılarak yapılan tablo ve yastık tasarımı, 2023

Şekil 9. Kurt ağızı, el ve akrep motifleri kullanılarak yapılan desen tasarımı

5 SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

“Türk insanı dağla, toprakla, çeşit çeşit bitkilerle ve bunlar gibi birçok varlıkla kurduğu etkileşim ve iletişim sonucunda bütün bu varlıkları kendi yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görmüş, adeta bu varlıklarla bütünleşmiştir” (Karakuş, 2012). Asya’dan Anadolu’ya insanlar, çevrelerinde gördüklerini ve yaşadıklarını gündelik hayatın önemli bir parçası olan halı ve kilimlere işlemişlerdir. Göçebe kültürün ve kişisel faktörlerin birleşimiyle Anadolu kilimi oluşmuştur. Kilimler üzerlerinde yer alan motifler geçmişten günümüze mesaj taşıyan, gösterge niteliği kazanmış kültür öğelerine dönüşmüşlerdir.

Günümüzde tüm toplumlar için yerel kültürün sürdürülebilirliği önemli bir çalışma alanıdır. Bugün kullandığımız çoğu ürün dünyanın her noktasında aynı anlamı ve çağrışımları barındırmaktadır. Bu nedenle tasarımlarda özgünlük ve karakter katan dokunuşlar ortaya koymak için kültürel değerleri tasarıma taşımak önem kazanmaktadır. Böylece hem kültürel değerlerin kaybolmasını önlemek hem de onları bugüne yorumlayarak daha özgün parçalar üretmek mümkün olacaktır.

Kilim motiflerinin yorumlanması üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde oldukça renkli ve uyumlu motif kombinasyonlarının yaratıldığı, başka malzemeler üzerine kakmacılık ve baskı gibi çeşitli yöntemlerle rahatlıkla işlenebileceği gözlemlenmiştir. Motiflerin, bir ürün üzerindeki 2 boyutlu desen olarak kullanılmasına ek olarak, ürünün kendisine dönüştüğü çalışmalar yapılmıştır.

Kullanıcıların, co-design kavramına uygun olarak tasarıma dahil edilmesi süreci, taslak halinde tasarlanmış dijital uygulama ile sağlanmaktadır. Kullanıcıların dijital uygulama üzerinden motifler hakkında bilgi edinerek seçtikleri 3 motif, konsept oda tasarımlarında tasarımın özgünlüğünü artıran bir unsur olarak yer almaktadır. Bu dijital uygulamanın iç mekan konsept tasarımına nasıl katkı sağlayacağı üzerine yapılan çalışmada, Gönve Proje Tasarım'ın konsept tasarımını gerçekleştirdiği ve kullanıcı profilini kurguladığı iki farklı yatak odası ele alınmıştır. Bu odaların kullanıcılarının, kendilerine uygun seçebileceği motifler öngörölmüş ve bu motifler ile bir örüntü oluşturularak tasarıma entegre edilmiştir. Çalışmanın fikir geliştirme aşamasında olmasından dolayı, co-design kavramının teoride kaldığı değerlendirilmektedir. Buna ek olarak, sürdürülebilir bir tasarım ögesi olarak motiflerin iç mekan konsept odalarında kullanılması üzerine gerçekleştirilen çalışmaların, gelecek dönemlerde uygulamaya yönelik devam ettiği belirtilmelidir.

REFERANS LİSTESİ

- Baban, O. (2023). Kişisel görüşme.
- Burkett, I. (2012). An Introduction to Co-design. Knode, Australia
- Butter, R., Krippendorff, K. (1984). *Product Semantics: Exploring the Symbolic Qualities of Form*. University of Pennsylvania, Departmental Papers (ASC), Annenberg School for Communication, 3-21-1984.
- Cebeci, A. (2018). Yerel Motif Yorumları, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Ankara, 2018, s.14.
- Deniz, B. (2005). *Anadolu-Türk Halı Sanatının Kaynakları*. Sanat Tarihi Dergisi Sayı: XIV-1 Nisan 2005.
- Demirarslan, D. (2020). İç Mekanda Kullanım ve Teknik Özellikler Açısından Hereke halısı. SDÜ ART-E, Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi Haziran'20 Cilt:13 Sayı:25 ISSN 1308-2698
- Dizel, T., Özkaya, K. (2019). *Geleneksel Türk Motiflerinin Mobilya Süslemeciliğindeki Uygulama Örnekleri*. Pamukkale University, Journal of Social Sciences Institute, p.261-279, October, 2019. DOI: 10.30794/pausbed.441816
- Erzincan, A. , Yıldız, N. , Erken, E. , Parlak, D. , Akbak, S. , Evren, B. , Ebeoğlu, S. , Arslan, M. & Mercin, L. (2021). Anadolu Kilim Motiflerinin Sofra Seramiklerine Yansıması . Medeniyet Sanat Dergisi , 7 (1) , 127-162. DOI: 10.46641/medeniyetsanat.913171
- Floriotti, H. D. (2015). *Eski Yakındoğu'da Nar Sembolizmine Dair: Bir Derleme Çalışması*. Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl 8, Sayı XXII, İzmir, 2015, s. 19-38.
- Gümüş, D. (2015). *Aksaray Düz Dokuma Yaygıları (Kilim, Cicim, Zili)*. Gazi Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015, s. 28.
- Karakuş, E. (2012). *Anadolu ve Balkan Manilerine Anilerine Göstergibilimi Açısından Bir Bakış*. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XII/2, Ege Üniversitesi, İzmir, 2012, s.426.
- Karataş, M. (2013). *Türk Dilinde Yanış (Motif) Adları-Anadolu Sahası*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.
- Karataş, M. (2017). *Bir Gösterge Türü Olarak Türk Yanışları (Motifler)*. Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 167-185.
- Küçükerman, Ö. (1997). Türk Halıcılığında "Kimlik Korunması". Arış 11/ 1997
- Narter, Ç. (2022). *The Use of Product Semantic Approach on Contemporary Industrial Design Practice: Analysis through Design Applications*. Online Journal of Art and Design volume 10, issue 2, April 2022
- Okumuş, H. (2017). Geçmişte ve Günümüzde Seramiğin Kullanım Alanları. DergiPark. 2(3), 2-11.
- Oyman, R. N. (2019). *Bazı Anadolu Kilim Motiflerinin Sembolik Çözümlemesi*. ARIŞ Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi, DOI: <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.119>.

Url-1. <https://sozluk.gov.tr> TDK Sözlük. Erişim tarihi: 27.03.2023

Url-2. <https://egitim.tarimorman.gov.tr/elazig/Sayfalar/Detay.aspx?Ogeld=9&Liste=Slogan> Elazığ El Sanatları Eğitim Merkezi Müdürlüğü. Erişim tarihi:30.03.2023

Yozgat, S. (2019). *Türk Mitolojisindeki Grafik Sembollerin Günümüz Logo Tasarımlarına Yansımaları: Kuş Figürü Örneği*. Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Ana Sanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2019.

GÖRSEL KAYNAKLARI

Tablo 1: Sema Yozgat, 2019'dan genişletilmiştir

Şekil 1-5-6-7: Amara Köprüsü, 2022

Şekil 2: Kadir Özkaya, Taner Dizel, 2019

Şekil 3: Aysun Erzincan, Nurcan Yıldız, Elif Erken, Demet Parlak, Seda Akbak, Burak Evren, Sena Ebeoğlu, Melek Arslan, Prof. Dr. Levent Mercin, 2021

Şekil 4: Omar Baban Arşivi, 2023

Şekil 8-9: Amara Köprüsü ve Gönnye Proje Tasarım, 2023